
МОШЕНСЬКА Л.В.,
кандидат психологічних
наук, доцент, Черкаський
національний університет
ім. Б. Хмельницького,
м. Черкаси

ДО ПИТАННЯ ПРО ГЛИБИННО- ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Стаття присвячена аналізу чинників, що обумовлюють виникнення наркотичної залежності в період ранньої дорослості. Ключові слова: наркотична залежність, сім'я, батьки, сепарація, інфантильність.

Статья посвящена анализу психологических факторов, обуславливающих возникновение наркотической зависимости в период ранней взрослости. Ключевые слова: наркотическая зависимость, семья, родители, сепарация, инфантильность.

This article analyzes the psychological factors stipulating the emergence of drug addiction in early adulthood. Key words: drug addiction, family, parents, separation, infantilism.

Постановка проблеми. В період молодості людина має неосяжні потенційні можливості розвитку та руху вперед. Однак він може бути значно ускладнений в ситуації втрати молодими людьми в кризовий час відчуття внутрішнього комфорту, рівноваги, безпеки. Проблемні ситуації та зовнішні соціальні умови (що здаються непереборними) нерідко стають для багатьох вирішальним чинником у виборі адиктивної стратегії поведінки у відповідь на вимоги середовища. Найтяжчим наслідком є наркотична залежність, що деформує не лише індивідуаль-

не життя, а й суттєво та деструктивно впливає на розвиток суспільства.

Не секрет, що останнім часом кількість людей, що вживають наркотики, стрімко збільшується. Причому в зоні найбільшого ризику від розповсюдження та вживання наркотичних засобів знаходяться люди молодого та підліткового віку. Справа в тому, що ефективність лікування від наркозалежності є низькою та нетривалою. В процесі лікування лікарі мають змогу досягати лише нетривалої ремісії та зменшити, або в кращих випадках, нівелювати фізичну залежність від наркотичного засобу, усунути психо-

© Мошенська Л.В., 2012

логічну залежність поки що майже неможливо[17].

Метою статті є аналіз психологічних чинників, що можуть обумовлювати виникнення наркотичної залежності людини.

Проблема адиктивної поведінки та наркотичної залежності стала особливо привертати увагу вітчизняних клініцистів і дослідників в останні 15-20 років [Б.С. Братусь, П.І. Сидоров, Б.С. Бітенський, А.Є Лічко, І.К. Сосін та ін.]. Рівень наркотизації підростаючого покоління в значній мірі є своєрідним індикатором психічного здоров'я нації [4]. Тому вживання молоддю наркотичних речовин являє собою гостру медико-психологічну та соціальну проблему, що не одержала до сьогоднішнього часу належного вирішення.

Наркоманія - хвороба, викликана систематичним вживанням речовин, включених в список наркотиків, яка виявляється залежністю від цих речовин – психічною і фізичною [9]. Наркоманія – це важке прогресуюче захворювання, що руйнує волю і деформує відчуття. Наркотики викликають дисфункцію різних систем організму і грубе порушення соціальної адаптації [7].

Таким чином, проблема розробки нових ефективних підходів та методів психокорекції та психотерапії наркозалежних особистостей продовжує бути актуальною.

В більшості випадків прийом наркотичних речовин пов'язаний з прагненням до нових відчуттів, до розширення їх спектру. Шукаються нові способи застосування, нові речовини і різні поєднання цих речовин в цілях досягнення максимального ефекту. Найбільш поширеними є м'які наркотики (марихуановий ряд). Вони швидко викликають психологічну залежність: відчуття кайфу, посилення уяви, фізичної активності, філософствування. Найчастіше з «м'яких» наркотиків відбувається досить швидкий перехід на більш сильні речовини у вигляді інгалентів (кокаїн) і у вигляді внутрішньовенних ін'єкцій (героїн,

екстракт опію), які майжуть відразу викликають фізичну залежність.

Прийом транквілізаторів (еленіум, реланіум й інших) приводить до ілюзії релаксації, створюється враження, що підвищується кмітливість, здатність контролювати свій стан. Ризик звання настає тоді, коли ці препарати починають використовуватися постійно в якості снодійних. Найменший психологічний дискомфорт стає приводом для прийому транквілізаторів. Вдихання парів органічних розчинників (бензин, аерозолі, розчинники, ефір, клеї, тощо) викликає «незворотні важкі зміни внутрішніх органів, головного і кісткового мозку, приводить до смертельних наслідків» [8, с.72].

Аналізуючи умови та причини виникнення наркотичної залежності та адиктивної поведінки, автори розходяться у поглядах. Одні вважають, що розповсюдженню наркоманії сприяє неправильне виховання, тиск нездорового мікросоціального середовища, відсутність у людини інтелектуальних і соціально-позитивних настанов, недостатність освітньої роботи [4;13]. Деякі автори схильні вбачати причину поширення наркотиків у відсутності суворого контролю за виробництвом і споживанням наркотичних речовин у суспільстві, існуванні, так званого, чорного ринку [13].

Існують біологічні гіпотези [5], які пояснюють вживання наркотиків зниженою від народження здібністю до отримання задоволення [8]. На думку окремих авторів вживання наркотичних речовин підлітками здійснюється для послаблення психічної напруги, як спосіб задоволення, самореалізації, самоствердження, як форма протесту проти нерозуміння дорослих, через незадоволеність своїм станом у суспільстві[1; 4; 5].

З наведеного вище огляду можливо зробити висновок про те, що наркозалежність є наслідком самого наркотичного засобу, який в якості хімічного агента впливає на нервову систему, або ж наслідком невдалої соціальної

ситуації виховання, або ж результатом психофізіологічних особливостей організму. Таким чином, проблема некоректно спрощується і зводиться до проблем медицини, фізіології, або соціології (соціальних умов). Складається враження, що сама особистість, її роль – нівелюється, зникає, випадає з кола уваги.

Виклад основного матеріалу. Наш тривалий (10 років) досвід роботи з наркозалежними в реабілітаційному центрі «Аврора», що на Полтавщині, дає підстави стверджувати, що в 80% випадків вживання наркотичних засобів причиною, що призвела до трагічних наслідків наркозалежності є проблемність стосунків наркозалежного з членами своєї родини.

Мова йде про систему неадекватних стосунків, що мотивуються неусвідомлюваними особистістю факторами. Певна річ, що порушення взаємин мають місце і відбуваються не спеціально, найчастіше маскуючись в цілком виправдані форми поведінки. Нашу увагу першочергово звернув на себе той факт, що люди, котрі звернулись в реабілітаційний центр про допомогу (звертаються найчастіше батьки наркозалежних, а не самі хворі) щиро піклувались про своїх дітей. «Дітьми» їх можливо називати лише фігурально, оскільки це молоді люди у віці від 18 до 40 років. Звичайно, в окремих випадках мала місце певна соціальна занедбаність (хлопець 19 років залишився один, коли мама поїхала на заробітки в іншу країну), відсутність допомоги та чуйності з боку батьків (батьки – алкоголіки) та інші подібні фактори. Однак, основна частина наркозалежних мала повну сім'ю, здорових, працездатних батьків, та не могла поскаржитись на брак уваги та турботи з боку рідних. Тим не менше, особистість, як така, зазнала певного негативного впливу, що призвів до трагічних наслідків.

Якщо звернути увагу на узагальнений портрет людини, що певний тривалий час вживає наркотики, то

можливо легко помітити низку психологічних характеристик та особливостей, що об'єднує цих людей. «Така (як правило, іще дуже молода) людина глибоко переконана в своїй вищості над людьми, в тому, що люди їй не потрібні, а вона їм просто необхідна, через те, що має неперевершені у всіх відношеннях переваги. Навколишні люди неначе існують лише для того, щоб задовольняти потреби цього хлопчика, а він сам милостиво дозволяє їм це робити. Головним для нього стали його власні бажання, а змістом життя – пошук задоволення» [12, с.326]. До цього варто додати, що наркоман відрізняє абсолютна безвідповідальність, він вважає себе «елітою» (хоча для цього немає реальних підстав), та відчутна неповага до оточення. Йому потрібні гроші, речі, повага залежних від нього, і він «купує» все це за батьківські гроші для того, щоб відчувати свою перевагу над іншими. Це почуття йому вкрай необхідне, але отримати його іншим шляхом він не може, адже він ніколи нічого не робив і не мав ніяких досягнень. Вірно зазначає Л.Саута: «І в психологічному, і в соціальному плані повнолітня людина, по суті, залишається маленькою дитиною. І в реальності його почуття верхності є глибоко прихованим почуттям нікчемності, уникнення якого стає змістом життя» [12, с.326].

Зрозуміло, що наведений, так званий, узагальнений образ за умов конкретизації та приближення до особистих реалій конкретної людини буде корегуватись, але сутність, нажаль, залишається незмінною.

Ми маємо переконливі докази того, що головним фактором, що призвів до трагічних наслідків, є сім'я. Таку переконаність у прямій відповідальності сім'ї за наслідки хибного виховання ми вбачаємо в тому факті, що батьки наркозалежних теж мають характерні особливості, що їх об'єднують. Найперше, що стає помітним при спілкуванні – це те, що вони, як правило, не розуміють власної причетності до хво-

роби сина чи доньки. Всі, без винятку, намагаються пояснити нещастя із дитиною будь-якими сторонніми причинами: погані товариші, невдалий клас у школі, недостатній контроль, тощо. Навіть помітне намагання з боку психологів привернути увагу батьків до особливостей власного життя та можливості впливу стосунків у сім'ї на виникнення пагубної пристрасті у дитини – викликає активний протест, агресію, або в кращому випадку – нерозуміння. Таким є перше враження. За умов глибшого вивчення ситуації можемо констатувати, що стосунки між батьками виявляються проблемними, але ця проблемність не є активно представленою. Зовні все виглядає досить пристойно та тривіально. В окремих випадках можна сказати, що сторонні люди вважають сім'ю цілком благополучною.

Якщо заглибитись у психологічні особливості сімейних стосунків наркозалежних, то з легкістю можемо помітити, що практично у кожній сім'ї має місце ситуація едипової залежності. І саме вона на глибинному рівні створює особливі передумови для розвитку дитини у сім'ї. Нагадаємо, що едипів комплекс трактується як впорядкована сукупність любовних та ворожих бажань дитини, спрямованих на батьків. У своїй позитивній формі даний комплекс розвивається так само, як і історія царя Едипа, і передбачає бажання смерті супернику тієї ж статі, та сексуальне бажання, спрямоване не представника протилежної статі. У негативній формі – навпаки: любов до представника тієї ж статі, та ревнива ненависть до представника протилежної статі[16]. Як відомо, засновник психоаналізу вважав, що едипів комплекс формується в найбільш ранній період життя і досягає своєї найвищої точки розвитку між 3 та 5 роками життя. У «Вступі до психоаналізу» Фрейд дає досить широку та яскраву картину наявності едипової ситуації у сім'ї. Він наводить низку прикладів присутності еротичної прихильності донь-

ки до батька, або ж сина – до матері [16]. Справа у тому, що ситуація едипової залежності лише на перший погляд може здатись цілком невинною. З часом вона перетворюється у більш складне явище, здатне суттєво впливати на розвиток особистості.

Наш досвід консультативної роботи з наркозалежними свідчить про надзвичайну роль первинних лібідних об'єктів (батьків) у їх житті. Звертає на себе увагу той факт, що стосунки між синами та матерями, як правило, мають надто емоційний та напружений характер. Про особливий характер стосунків яскраво свідчать малюнки наркозалежних. Графічне зображення теми «Я та моя мама» не залишає сумнівів у тому, що має місце ситуація едипового характеру. Символіка малюнків різноманітна, але зміст залишається константним. Це зображення сином себе поряд із мамою на фото. Причому фото у вигляді серця, у сонячних променях та квітах; або ж зображення себе із мамою на фоні романтичної природи: ріка, сонечко, красиві дерева і хлопець, що несе маму на руках; це може бути зображення «інь» та «янь», котрі утворюють єдине ціле в облямуванні серця та сонячного проміння та ін.. Малюнки не залишають сумніву у тому, що в стосунках із дитиною мають місце едипові характеристики. Саме вони спричиняють ту особливу атмосферу дорослішання, яка надалі матиме деструктивні наслідки.

У тих ситуаціях, котрі ми мали змогу спостерігати, наслідками едипової прихильності є непомірна та невинуватана турбота матері по відношенню до сина. Незважаючи на вік, дитина завжди залишається для батьків – дітям. Але все ж, не дивлячись на острахи та небажання відпускати від себе власне чадо, – необхідно це здійснювати. Однак у випадку взаємин у сім'ї, де має місце едипова залежність, необхідність і можливість молодшої людини самостійно дорослішати – не усвідомлюється батьками, як обов'язкова, нагальна необхідність. Вони продовжують

опікувати власних дітей у будь-якій ситуації, не дозволяючи їм самостійно приймати рішення та відповідати за їх наслідки. Тобто, необхідний і природний процес сепарації від батьків зазнає значних ускладнень і приводить до вкрай негативних наслідків.

Висновки. Таким чином, можливо констатувати, що небезпечна проблема вживання молодого людиною наркотичних засобів, може бути вирішена за умов реалізації комплексного підхо-

ду, в якому будуть враховані соціальні, фізіологічні та психологічні чинники. На нашу думку, вивчення та корекція глибинно-психологічних передумов дисгармонійних стосунків у сім'ї – це реальний шлях вирішення проблеми наркотичної залежності, оскільки гармонізація стосунків між членами родини є досить вагомим фактором збереження як фізичного, так і психологічного здоров'я всієї сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабаян З.А, Гонопольский М.Х. Наркология. – М.: Медицина, 1990. – 336 с.
2. Битенский В. С. Подростковая наркология. –Л.: Медицина, 1991. – 194с
3. Братусь Б.С. Психология, клиника й профилактика раннего алкоголизма. – М.: Медицина, 1984. – 245 с.
4. Березин, В. Подростковый наркотизм: семейные предпосылки Самара: Самар. ун-т, 2001, –237 с.
5. Данилин А., Данилина Й. Как спасти детей от наркотиков, – М.: ЗАО Издательство Центрполиграф, 2001. – 348 с.
6. Еришов О.Ф. Жизнь без наркотиков. – СПб.: 000 «Издательство АСТ», 201.– 160с.
7. Иवानец М.Н. Руководство по наркологии. – М.: Мед-Практика, 2002 –450с.
8. Короленко ЦЛ., Донских Т.А. Семь путей к катастрофе. –Новосибирск.: Мир, 2006.– 210с.
9. Личко А.Е., Битенский В.С. Подростковая наркология. – М,; Медицина, 1991.–301с.
10. Лекции по наркологии. -- Изд. 2-е, переработанное и расширенное / Под ред. Н. Н. Иванца. –М.: Нолидж, 2000. – 161 с.
11. Молодёжь и наркотики (социология наркотизма) / Под ред. В. А. Соболева, И. П. Руценко. – Харьков: Торсинг, 2000. – 432 с.
12. Нестеренко Т. Повернення до людей. – Львів , 2004. – 460с.
13. Пятницкая И.Н. Наркология. – М.: Медицина, 1999. – 320 с.
14. Сурнов К. Г. Динамика установки на трезвость в процессе лечения больных алкоголизмом. - Вестник Моск. ун-та. Серия 14. Психология, 1981, № 3, с. 48-53.
15. Толстых А.В. Возрасты жизни. – М.: « Молодая гвардия», 1988. – 176с.
16. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. – М.:Наука, 1991. – 456с.
17. <http://psychology.net.ru/articles/content/1099318667.html>